

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

HABENT sua fata libelli... Ἀπόγεμα, τέλος καλοκαιριοῦ, περίμενα τοὺς ἄλλους νὰ μαζέψουν, νὰ γυρίσουμε ἀπ' τὶς διακοπές... Τράβηξα ἀπ' τὰ ράφια κάτι σύντομο.

Ποτὲ δὲ λείπουν τὰ βιβλία, ἀφοῦ λόγῳ στενότητος χώρου στὸ γραφεῖο (ὅλ' οἱ τοῖχοι γεμᾶτοι ὡς ἀπάνω), τόμοι καὶ τόμοι «ἐκτοπίζονται». Πρῶτα στὰ σπίτια μας —τοῦ ἀδερφοῦ καὶ τὸ δικό μου— κ' ἔπειτα, ἂν κ' ἐκεῖ δὲ διαβαστοῦν, δὲ χρησιμεύουν, πεσμένοι σ' ἔσχατη δυσμένεια πιά, ἐξορίζονται πιὸ μακριά, στὸ ἐξοχικό, ὅπου γυρεύουν μιὰ τελευταίαν εὐκαιρία, ἱκετεύοντας σχεδὸν νὰ γεμίσουν ὄρες ραστώνης ἢ ἀνίας, ν' ἀποδείξουν ὅτι δὲ μετέχουν μάταια στὴ χορεία τῶν ἐκλεκτῶν μιᾶς βιβλιοθήκης, ὅπου τίποτε («δεύτερο») δὲ μπαίνει ἢ ὀπωσδήποτε δὲ μένει γιὰ πολὺ. Πουλιέται (ἂν ἔχη κάποια βιβλιοφιλικὴν ἀξία), ἐγκαταλείπεται σὲ παγκάκια ἢ καὶ πετιέται ἀμείλικτα, ἂν κριθῇ «κακό», παραπλανητικό.

Τὰ περισσότερα ἔχουν κερδίσει τὴ θέση τους μὲ τίτλους εὐγενείας ἀκλόνητους, συστημένα ἀπ' ἀνθρώπους ποὺ μελετοῦσαν σοβαρά, καὶ στέκουν ὕστερα ἀπὸ μύριες δοκιμασίες, δυσχέρειες οἰκονομικῆς, νεώτερες ἐκδόσεις ποὺ τὰ παραμερίζουν, δεινοὺς ἐλέγχους πολυχρόνιων ἐρευνητῶν ποὺ τὰ βρίσκουν πεπαλαιωμένα ἢ ἀνεπαρκῆ. Καὶ κάποια στέκουν ἀδιάβαστα, ἀνεκμετάλλευτα, εἴκοσι καὶ τριάντα χρόνια, ἐπειδὴ κάποιος πρόγονος ἢ ἐμεῖς τὰ ἐκτιμήσαμε, χωρὶς νὰ βρεθῇ ἀφορμὴ νὰ τὰ φυλλομετρήσουμε. *Μπουνάλια* στὸ πέλαγος, προσμένουν φυλάγοντας πιστὰ τὸ μήνυμά τους...

Τὸ «κάτι σύντομο» ἦταν μιὰ μετάφραση τῆς Ἀπολογίας, δεμένη ἐπιμελῶς μὲ δέρμα, πούμοιαζε ὥστόσο πιὸ χοντρὸ τὸ δέσιμο ἀπ' τὸ

περιεχόμενο πού «προστάτευε» - τριάντα σελίδες δέν ἦταν... Καί δέν ἔφταιγε βέβαια γιά τήν «ἐξορία» τὸ ἔργο καθαυτό, ὁ Πλάτων, μὰ τρέχα-γύρευε τώρα τί ἀπόδοση, τοῦ 1920, μὲ ποιές ἐγγυήσεις... Καί τί νὰ τὴν κάνης, ἀφοῦ μπορούμε ἀνετα ν' ἀνατρέξουμε στὸ πρωτότυπο; Κ' εἴχαμε δίκιο βουνό: ξύλινος λόγος, πού προσπαθοῦσε νάναί Δημοτική μὰ δέν τὰ καλοκατάφερε, κι ἄς ἦταν τοῦ παλιοῦ στυλίστα Π. Νιρβάνα, γεμάτη ἐπαναλήψεις, δίχως φτερά, καὶ κάπου-κάπου νὰ δυσκολεύεσαι ὡς καὶ νὰ καταλάβης τί ἔλεγε... Κ' ἐκεῖ πού διάβαζα ἀγανακτισμένος (—«Ἄ, θὰ φάῃ ἓνα πούλημα, πού θάναί ὄλο δικό του, νὰ μάθη ἔτσι νὰ μᾶς πιάνη χῶρο, κι ἄς τόχε δέσει καὶ κρατήσῃ ὁ καλὸς μας θεὸς, ὁ Παπαλεξάνδρου!»), ἄστραψε ξάφνου, πέρα καὶ πάνω ἀπ' τὶς στραβοχυμένες φράσεις καὶ τὶς ἀτεχνίες, ἡ σκέψη: «Ρέ, τί λέει ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ; Τί λέει ὁ Σωκράτης, πού ἄλλο στόμα δέν τόβρε καὶ δέν τόπε 2500 χιλιάδες χρόνια;.. Τί συγκλονιστικὸ κείμενο γιά οἰονδήποτε εἰλικρινῆ ἀναγνώστη! Τί φωνὴ ἀσυγκράτητη ὁ ἀκέραιος, ὁ ἀπολύτως ἀσυμβίβαστος, ὁ ἐμπιστευόμενος ἴσαμε τὸ τέλος τὸν Ὁρθὸ Λόγο μόνο, ἀνεπηρέαστος ἀπ' τὸ φόβο τοῦ θανάτου κι ἀδελέαστος ἀπ' τὶς ἐπιδοκιμασίες οἰονδήποτε ἐνὸς ἢ καὶ τοῦ δήμου σύσσωμου! Τί λόγος νὰ φλογίζῃ καρδιές μετὰ ἀπὸ χιλιετίες, κι ἀπὸ θαμπωμένο κρύσταλλο μέσα φῶς νὰ καταυγάζῃ, κι ἀπὸ λάσπες ἀκόμα λαγαρὸ νερὸ νὰ τρέχῃ!» Νὰ τὸ διαβάζῃς καὶ νὰ ὁμολογῆς —νὰ μὴ μπορῆς ἀλλιῶς νὰ κάνῃς!— πὼς εἶν' ἀπ' τὰ πιὸ ἀντρίκεια κείμενα τῆς παγκόσμιας Γραμματείας...¹ Καὶ νὰ μένη βουβό, ἀνενεργό; Μὲ τόσους, μυριάδες, νὰ μὴν μποροῦν νὰ τὸ καρπωθοῦν; Στὰ χέρια φιλολόγων μουδιασμένων, ἀσυγκίνητων, ἀνίκανων νὰ ἐνθουσιαστοῦν, πόσο μᾶλλον νὰ ἐνθουσιάσουν ἄλλους;.. Τόχα κάποτε κ' ἐγὼ διαβάσει, μὰ δὲ θυμόμουν πότε κ' ὑπὸ ποιές συνθῆκες - τόσο βαθιὰ θαμμένο... Τὸ συμπέρανα, γιὰτὶ ὄλο κ' ἐπίανα νὰ ξέρω ἀπ' ἔξω καὶ νὰ μαντεύω λέξεις καὶ νοήματα πού διάβαζα ἀμέσως κατόπι στὸ χαρτί... Μὰ τίς οἶδε, ἀπὸ ποιοῦ σχολεῖο ἢ πανεπιστήμιο πιεσμένος, μὲ πόσες «ἀντιστάσεις», πόσα νιάτα πού θαρροῦν τὸ θέμα τοῦ θανάτου μακρινὸ καὶ τὴν ἀξία τῆς προσωπικῆς στάσης στὸν κόσμον αὐτόθετη, αὐτονόητη, μὴ χρήζουσα ἰδιαίτερης ἀπόδειξης... Καὶ μολαταῦτα, μὲ τὸν ἥλιο τώρα νὰ

1. Αὐτολεξεῖ στὸν Gomperz, II, 84.

χαμηλώνη μέσ ἀπ' τὰ πεῦκα καὶ τῆ θάλασσα στὸ βάθος, ἔνοιωσα τόσο τὸ βάρος του, πὺν ἂν κάποιος ἀπ' τὰ ἑκατομμύρια βιβλία ἔπρεπε δέκα μόνο σ' ἓνα ἔρημονήσι — ἢ σ' ἄλλον πλανήτη — νὰ κρατήσῃ, ἓνα θάταν ἢ Ἀπολογία!

Θέλησα, κατὰ βάσιν, ἓνα βιβλίο ὅπως ἀκριβῶς τὰ δουλεμένα τῆς βιβλιοθήκης μου, πούχουν σὲ σχέση με τ' ἀνέγγιχτα τῶν βιβλιοπωλείων ὅλες τὶς ὑπογραμμίσεις καὶ τὶς σημειώσεις στὰ περιθώρια - τὴν προστιθέμενη ἀξία τοῦ διαβάσματος. Τὸ προσωπικό μου ἀντίτυπο, εἰ δυνατόν, με τὶς δικές μου ἀπορίες λυμένες, ἀνοιχτὸ σ' ὅλους... Κι αὐτό, γιατί νέος ἔφαχνα πολὺ σχόλια τέτοια: Νὰ μοῦ ἐφιστοῦν τὴν προσοχὴ στὶς οὐσίες, στὰ νοήματα, στὸ τί εἶναι σημαντικώτατο καὶ σχετίζεται με ποιά ἄλλα ἐξ ἴσου θεμελιώδη; γιατί νὰ συγκινηθῶ ἐδῶ με τοῦτο τὸ στίχο, γιατί νὰ σταθῶ σ' αὐτὴ τῆ σκέψη καὶ ποιά τὰ παρελκόμενά της... Παιδεύτηκα κ' ἐλάχιστα βρῆκα! Μὲ πνίξαν στὰ γραμματικοσυντακτικά, στὶς σημασιολογικὲς διευκρινίσεις, στοὺς σπάνιους ἢ ἀμάρτυρους τύπους, βεβαιώνομουν πὼς ξέρω ἀρκετὰ τὲς κλίσεις καὶ τὴν προφορά (ἢ πὼς ἐκεῖνοι τὶς ξέρανε καλύτερα!), μάθαινα τὰ πραγματολογικά, φορτῶνομουν περισσὴ σοφία ἐπιστημονική, μὰ ἐλάχιστα ἐντέλει ἀποκόμιζα. Ποτέ, ποτέ δὲν μοῦ ἔδειξαν με νεῦμα κυριαρχικό, σὰ ραβδοσκόποι, πὼς ἐδῶ κυλᾶν νερὰ ὑπόγεια, ἐδῶ βουίζει ρεῦμα συνειδήσεως μέγιστο, ἐδῶ κοχλάζουνε πηγὲς ραδιοῦχες, θεραπευτικὲς τοῦ Ἀνθρώπου... Προστακτικὲς πὺν νὰ ὀρίζουν: —«Ἐδῶ, διάβαστο αὐτό! Εἶν' αἰώνιο νόημα!» Κάτι τέτοιο λοιπὸν ἀποφάσισα νὰ δώσω, ὅσο μπορούσα, με τὸν πιὸ ἀπλὸ τρόπο, νὰν ἄμεσα ληπτὸ κι ἀπ' τὸν ἀπόφοιτο Λυκείου - ἀρκεῖ νάχῃ μάτια ἀνοιχτὰ κι ἀφτιὰ προσηλωμένα. Ἀπλούστερα δὲν γίνεται! Θὰ πρέπει νὰ ξαναγυρίσῃ στὰ θρανία...

Ἡ Εἰσαγωγή ξεκαθαρίζει τὸ γεγονός τῆς Δίκης κι ὅλες του τὶς πτυχές (τὸ νομικὸ ὑπόβαθρο, τὶς ἱστορικὲς περιστάσεις, τὸ κατηγορητήριο, τὰ πολιτικὰ ὑπονόμενα), ἀλλὰ καὶ τῆ γενικώτερη θεωρητικὴ σκευὴ τοῦ κατηγορουμένου, ἐνῶ σταθμίζεται ἀκριβῶς ἡ συνεισφορὰ τῆς πλατωνικῆς Ἀπολογίας στὴ διασάφηση τῆς τραγικώτερης δικαστικῆς πλάνης τῶν αἰώνων με θῦμα τῆ Σκέψη καὶ τὴν πνευματικὴ ἐλευθερία - καὶ πότε μάλιστα; Στὰ χρόνια τῆς κορυφαίας Δημοκρατίας τοῦ Κόσμου! Ἡ ἀνάγνωσή της προὑποτίθεται, ἀκόμα καὶ

για τὸν μνημένο, ἀλλιῶς πολλὰ κενὰ θὰ μένουν ὅταν θὰ προχωρήση στὴ νεοελληνικὴ ἀπόδοση.

Ἄρχαιο κείμενο Τὸ ἀρχαῖο κείμενο ἀκολουθεῖ τὴ νεώτερη ἔκδοση πλατωνικῶν Ἀπάντων στὴ σειρά τῆς Ὁξφόρδης, ὅπου τὴν Ἀπολογία ἔχει ἐπιμεληθῆ ὁ W. S. M. Nicoll. Μετὰ ἀπὸ ἐνδελεχῆ ἐπαναθεώρηση κωδίκων καὶ παπύρων, παρουσιάζει μικρὲς ἐντέλει διαφορὲς ἀπ' τὴν παλιότερη κλασσικὴ τοῦ κορυφαίου J. Burnet (ποῦ προσδιώρισε μὲ τὴ βαθύτατη γνώση του τίς πλατωνικὲς σπουδὲς τοῦ 20^{ου} αἰῶνα), προσφέροντας κυρίως ἓνα πληρέστερο καὶ πιὸ καλοτεκμηριωμένο κριτικὸ ὑπόμνημα. Μὴ διαθέτοντας κριτικὴ ἢ παλαιογραφικὴ ἐμπειρία, δὲν θεώρησα ἀναγκαῖο νὰ προτείνω κάποια μεταβολὴ ἢ νὰ προκρίνω διαφορετικὲς γραφές. Βελτίωσα ὥστόσο (κατὰ τὸ ἐμπνευστικὸ παράδειγμα τῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ) τὴ στίξη: μπῆκαν παραπάνω κόμματα, ἄνω-κάτω τελείες ἐκεῖ ὅπου εἶτε δὲν σημειωνόταν τίποτε, εἶτε κατέφευγαν σ' ἄνω τελεία (διόλου ἱκανοποιητικὴ ἐν προκειμένῳ): ὠρισμένες μ ο ν ἐς παῦλες —(ἀντικανονικὲς), ἐφόσον πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀνὰ ζεύγη, ν' ἀνοίγουν καὶ νὰ κλείνουν— ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ ἐνωτικά, ποῦ δηλώνουν καὶ προσφύεστερα ὅτι παρατίθεται ἓνα καταληκτικὸ κῶλον στὸ τέλος μιᾶς μακρᾶς περιόδου. (Ἐν γένει ἄλλωστε, ἡ χρῆση παυλῶν συνιστᾷ ἐκδοτικὸ νεωτερισμὸ — μιὰ ὑποκατηγοριοποίησι παραπάνω δὲ βλάφτει!) Προστέθηκαν ἐπίσης ἐνίοτε παῦλες στὴν ἀρχὴ τῆς ἀράδας, συνοδευόμενες ἀπὸ τρεῖς τελείες, δηλωτικὲς τῆς παρεμβολῆς ὁμιλητῆ, ὁ ὁποῖος ἐντούτοις σιωπᾷ.

Ἀπόδοση Περισσότερο κι ἀπ' τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς ἐπαίνους μᾶς κίνησε ἡ φράση τοῦ ἐμπειροῦ τυπογράφου Γιάννη Μάμα, ποῦ πρῶτῃ φορᾶ στὴν πολύχρονη δουλειά του βρῆκε ἀπόδοση νὰ μὴν εἶναι περιφραστικώτερη τοῦ πρωτοτύπου, νὰ τοῦ ταιριάζουν ἀκριβῶς οἱ ἀντικρυστὲς σελίδες ἀρχαίου καὶ νεοελληνικοῦ!² Δὲ χρειάζοταν νὰ «κλέβῃ» στὴ διαστίχωση (τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν ἀράδων) τοῦ ἀρχαίου, ἢ στὴ διαστημάτιση (τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν γραμμᾶτων), ὥστε νὰ φου-

2. Ἡ παρατήρησις ἀφωροῦσε στὴν ἔκδοσή μας τῶν Πηγῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, 2015 (Gutenberg).

σκώνη τόνα και νά μαζεύεται τ' άλλο... Κι αὐτὸ ἀποτέλεσε μέσα μας κανόνα!

Εἶχαμε ὑποστῆ προηγουμένως τὸ βούρδουλα τοῦ Ῥένου γιὰ λακωνικὴ καὶ συγκροτημένη γραφή, ἀλλὰ δὲν εἶχε δοκιμαστῆ βασανιστικά, λέξι πρὸς λέξι πάνω σ' ἀρχαῖο λόγο. Ἔπρεπε νὰ κατανηθηθῆ ἡ διαδεδομένη πρόληψη πὼς τάχα ἡ Δημοτικὴ εἶν' ἀναλυτικώτερη, με πιὸ χαλαρὲς συντάξεις, κι ἄρα δικαιολογοῦνταν περισσότερες λέξεις. Στὸ νοῦ μας: ὁ ἄθλος τῆς ἰταλικῆς μετάφρασης τοῦ Davanzati, πούχε καταφέρει ν' ἀποδώσῃ τὶς 10 λέξεις τοῦ Τακίτου μὲ 9 ἰταλικές!

Μ' αὐτὸ τὸ πρόκριμα λοιπόν, κ' ἡ ἀπόδοση τῆς πλατωνικῆς Ἀπολογίας ὤφειλε νὰ μὴν εἶναι φλυαρότερη, ὅπως ἡ μεταγραφή ἐνὸς μουσικοῦ κομματιοῦ γι' ἄλλο ὄργανο δὲν ἐπιτρέπεται νάχη οὔτε περισσότερες ἀλλ' οὔτε καὶ λιγώτερες νότες. Ἔτσι ἐπιχειρήθηκε ἐν' ἀπόλυτο «ἰσοζύγισμα» τῶν δυὸ κειμένων μὲ τὴν πεποίθησι πὼς μυστικὰ συντελεῖ μιὰ τέτοια πύκνωσις κ' ἐπεξεργασία —ποῦ καὶ τίποτε ὅμως δὲν προσπερνάει, δὲν παραλείπει ἀνάιτια—, σὲ μιὰ στενώτερη κι οὐσιαστικώτερη συνάφειά τους, κ' ἐκτὸς τοῦ περιεχομένου τ' ἀφτὶ ἀκούει πιά καὶ τὸν ἴδιο ἦχο, καὶ συλλαβές, καὶ τονικότητα ἐνίοτε τοῦ ἀρχαίου, ὁπότε καὶ κατακτᾶται ἐν' ἀδιαμφισβήτητο κριτήριον γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀπόδοσι κ' ἄθ' ε' κειμένου σὲ ἄλλη γλῶσσα... Φυσικά, ἀξιώνει νὰ κριθῆ μὲ τ' αὐστηρότερα μέτρα, κι ὡς πρὸς τὴν πιστότητα τῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας, ποῦ τόσο πλούσια ὁ Πλάτων πρωτοθεμελιώνει, κι ἀπαιτεῖ ὑψιστὴ ἀκρίβεια.

Τριμερῆς σχολιασμὸς Τὰ σχόλια καλύπτουν ἀπὸ τρεῖς ἀπόψεις τὸ κείμενο:

α) Τὰ φιλοσοφικὰ ἀποσκοποῦν νὰ ἐπισημάνουν τὶς Ἀρχές τῆς σωκρατικῆς σκέψης κάτω ἀπὸ κάθε φράσι, νὰ τὶς «τακτοποιήσουν», νὰ τὶς συναρτήσουν μεταξύ τους ἀναπέμποντας καὶ σ' ὅλα τὰ συγγενῆ —πλατωνικά ἢ μὴ— χωρία, ὅπου κάθε ἰδέα ἢ ἐπιχείρημα διατυπώνεται καθάρωτερα ἢ πληρέστερα, κατὰ τὸ ζητούμενο μιᾶς τυπικῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, γιὰ νὰ μὴν περάσῃ ἀνυποψίαστος ὁ ἀμύητος πάνω ἀπὸ μέγιστα θέματα θεωρῶντας τα κοινοτοπίες, παραγνωρίζοντας τὸ βάθος ἢ τὴν ἀξία τῶν γραφομένων καὶ τὴν πρωτοτυπία τους. Καταδεικνύεται ἀκόμα κ' ἡ ἀντιμαχία ποῦ σοβεῖ διαρκῶς πρὸς τὸν κυρίαρχο τότε σοφιστικὸ στοχασμὸ. Βέβαια τέτοια προσπάθεια συστηματοποίη-

σης, «καλουπώματος», συνιστᾷ ὡς ἓνα σημεῖο καὶ στρέβλωση τοῦ φιλοσόφου, ἀλλοίωση τοῦ ἀντι-συστηματικοῦ χαρακτήρα του, ἀφοῦ ὁ Σωκράτης πίστευε πὼς ἡ σοφία σκοτώνει τὴ φιλοσοφία, ὅποιο «συμπέρασμα» σκοτώνει τὴν ἐπιστημονικὴ «ἔρευσα», δὲν πρότεινε κανένα δόγμα, ἀφήνοντας ὡς καὶ τσαγκάρηδες νὰ καταγράφουν τὰ λεγόμενά του, καὶ μὴ γράφοντας αὐτὸς ποτὲ τίποτε. (Στὴν ἴδια παγίδα ἔπεσε βέβαια κι ὁ Πλάτων, καταγράφοντας μιὰ διδαχὴ πάντως τοῦ ἰνδάλματός του καὶ παγιώνοντας —ἔστω καὶ σὲ διαλόγους, καὶ μὲ τὸν πλέον ἀντιμεθοδικὸ τρόπο!— κάτι τόσο μαγικά ρευστὸ ὅπως ὁ ζωντανὸς λόγος τοῦ δασκάλου του...)

β) Τὰ ὑφολογικά-ἐρμηνευτικὰ ἐπιχειροῦν νὰ φωτίσουν τὸ μέγιστο σημασιολογικὸ εὖρος λέξεων ἢ ἐκφράσεων (ἐνίοτε καὶ τὴν ἀμφισημία ἢ πολυσημία τους), ἐκεῖ πού ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση μόνο τὴν «κύρια ὁδὸ» ἀναγκάζεται ν' ἀκολουθήσῃ. Παρέχουν ἐναλλακτικὰς ἐρμηνεῖς κ' ἐπισημαίνουν σχήματα ρητορικά, βιοθητικά τοῦ νοήματος, πού ἦταν ἀδύνατον νὰ μεταφερθοῦν στὸ νεοελληνικὸ λόγο, ἢ ἀναπαραγόμενα —κατ' ἀντιστοιχίαν, ἔστω— θὰ προκαλοῦσαν αἴσθησι ἀλλαγὴν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου.

γ) Τὰ ἱστορικά-πραγματολογικά διευκρινίζουν ὅ,τιδήποτε τοῦ ἀρχαίου κόσμου (θεσμούς, πρόσωπα ἢ πράγματα), θὰ δυσχέρανε τυχὸν τὴν κατανόησι τῆς Ἀπολογίας. Ἡ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωσι δ' ἐν εἶν' ἐξαντλητικὴ, κ' οἱ παραπομπὲς σ' ἐπιστημονικὰ ἰδίως περιοδικὰ (σὲ εἰδήμονες ἀποκλειστικὰ προσβάσιμα) σκοπίμως ἀποφεύχθησαν: σημειώνονται μόνον οἱ «μύτες τῶν παγόβουνων» ὅπου πάτησα γιὰ νὰ στηρικτῶ στὴ μελέτη μου, μὲ πλήρη συναίσθησι πὼς ὑπόκειται ἀπροσμέτρητος ὄγκος βιβλιογραφίας. Περιωρίστηκα στὰ πιὸ βασικὰ ἔργα ἀναφορᾶς (ἐγκυκλοπαιδεῖες, προσωπογραφικὰ καὶ φιλοσοφικὰ λεξικά, Ἱστορίες, Συλλογὲς ἐπιγραφῶν, μονογραφίες ἐξειδικευμένες κ.λ.), μολονότι ὀλοένα σπανίζουν καὶ δὲ βρίσκονται παρὰ σὲ λιγοστὲς βιβλιοθήκες, πανεπιστημιακὲς ἢ ξένων ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν, ἐνῶ δὲν ἀπαξίωσα κι ὠρισμένους ἐλληνικοὺς τίτλους, μὴ ἐφάμιλλης μὲν ἐπιστημοσύνης, ἀλλὰ πάντως πιὸ προσιτοῦς. Ἐλαβα ὑπ' ὄψιν καὶ καρπώθηκα ὅ,τι ἄξιο ἀπ' τὰ παλιὰ σχόλια τοῦ Stallbaum, τοῦ Cron, τοῦ Γ. Ζηκίδη, τοῦ Burnet, τοῦ Masaracchia, ὡς τὰ πιὸ πρόσφατα τοῦ Heitsch καὶ τοῦ Denyer, ρητὰ μνημονεύοντας τὰ ἐπιμέρους («δάνειά»)

μου, ἐνῶ εἶχα διαρκῶς δίπλα καὶ τὶς δοκιμώτερες τῶν ξένων κ' ἑλλη-
νικῶν μεταφράσεων (Ζηκίδη, Νιρβάνα,³ Croiset, Reale, Heitsch).

Παραρτήματα Ἐκ τῶν *Παραρτήματα*, τὸ πρῶτο φωτίζει μὲ ἀνα-
λυτικώτατο τρόπο τὴν ἐξάρτηση τῆς Ἀπολογίας ἀπ'
τὰ γοργίεια πρότυπα. Στὸ δεύτερο ἀναδημοσιεύονται κάποιες προω-
θημένες κι ἄκρως ὑπαινικτικὲς ἀπόψεις τοῦ Ἐνίου γιὰ τὸ Σωκράτη, ποὺ
βοηθοῦν ν' ἀντικρύσει κανεὶς μὲ ἀντισυμβατικὴ ματιὰ τὸ βασανιστικὸ
ἑρώτημα, πῶς κι «ἀνέχτηκε» νὰ πιῇ τὸ κώνειο...

* * *

Εὐχαριστίες: στὴν Ἐφη Γεωργίου, ποὺ φιλότιμα βοήθησε στὴν ἀντι-
παραβολὴ τῶν κειμένων Burnet καὶ Nicoll· στὸ Δημήτρη Μελιόπου-
λο, ποὺ ἐντόπισε κάμποσα τυπογραφικὰ λάθη· στὸ Σωτήρη Μετεβελῆ
γιὰ τὴ βιβλιογραφικὴ συνδρομὴ του καὶ τὶς περιπατητικὲς συζητήσεις·
στὸν Κώστα Δαρδανό, ποὺ περιέμενε μ' ἐνθουσιασμὸ τὸ βιβλίο.

Τέλος, στὸν ἀδερφό μου τὸν Ἡρκο ὀφείλω ὄχι μοναχὰ ὅτι διώρ-
θωσε τὰ δοκίμια ξανά καὶ ξανά, καὶ προτοῦ σταλοῦν στὸ τυπογραφεῖο,
καὶ ὕστερα, προβαίνοντας σὲ οὐσιαστικὸ ἔλεγχο πλείστων σημείων κι
ἀναπληρώνοντας τρόποντινὰ τὴν ἔλλειψη συνεργασίας μ' «ἀντικρουστὰ
γραφεῖα», ποὺ ἀμφοτέρω ἀπολαύσαμε ἐπὶ τριάντα χρόνια, μὰ κυρίως
ὅτι τὸν εἶχα κυριολεκτικὰ νὰ μὲ στοιχειώδη διαρκῶς μ' ἐρωτήσεις τοῦ
τύπου: —«Καλά, δὲν ντρέπεσαι; Τί σοί “ἀντικονφορμιστής” κ' “ἐπα-
ναστάτης” εἶσαι; Νὰ τάσσεσαι στὰ γεράματα μὲ τὸν Ὅρθο Λόγο;». Κ'
ἔπρεπε νὰ τὸν ὑπερασπίζωμαι, προσπαθῶντας νὰ ἐξηγήσω πῶς καλὰ
καὶ ἄγρια τῶν σοφιστῶν καὶ τοῦ μέγιστου Πρωταγόρα τὰ κελεύσματα,
γενναῖα κι ἀπελευθερωτικὰ τῆς σκέψης ἀπὸ τὶς κάθε εἴδους λογοκρα-
τικὲς ἀγκυλώσεις, μ' ἂν πρόκειται «ἐν κοινῶνίᾳ» νὰ ζήσουμε κι
ὄχι στὰ βουναὶ καθένας χωριστὰ, ἄλλη λύση ἀπ' τὴν ἐπιβολὴ καὶ τὴν
ὀριστικὴ κατίσχυση τοῦ Ὁρθοῦ Λόγου δὲν ὑπάρχει! Πῶς τό: πάντων
χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, μπορεῖ νάναι κανόνας χρυσὸς γιὰ τὸν

3. Δυστυχῶς δὲν ἀναφέρει κἀν σὲ ποιοῦ κείμενο στηρίχτηκε, μ' ἀποτέλεσμα νὰ
μὴ διακρίνεται πολλὲς φορὲς ἂν πέφτη σὲ ἀπαράδεκτα σφάλματα ἢ ἀκολοιυθῇ ἄλ-
λες τυχόν γραφές...

Ἄνθρωπο, ἀλλὰ καταστροφὴ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους! Πῶς ἀκόμα ἐμεῖς, ὁ αἰώνας μας ὀλάκερος, κι ὁ προηγούμενος, κι ὁ προηγούμενός του, μπουχτισμένοι ἀπὸ ἀνθρωποφάγες κοινωνίες, λογικὸ νὰ γυρεύουμε τοῦ π ρ ο σ ῶ π ο υ τὴν προστασία, τὴν ἀνάδειξη, τὴν ὀχύρωση μέσῳ τοῦ σοφιστικοῦ λόγου, ἢ τῆς σοφιστικῆς ἐ π α ν ἄ σ τ α σ η ς, ὅπως κάλλιστα θὰ μπορούσε νὰ τὴν ὀνομάση κανεὶς. Μὰ ὁ Σωκράτης βί ω σ ε τὴν πόλη στὴν ὑψιστὴ ἀκμὴ τῆς, στὴν ἀνώτατὴ πολιτειακὴ τῆς ἔκφραση, μὲ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ Δικαίου ὑπὸ τὸν ἤχο τῶν λαμπρῶν ἐκείνων διακηρύξεων: διὰ δέος μάλιστα οὐ παρανομοῦμεν ... τῶν νόμων, καὶ μάλιστα ὅσοι τε ἐπ' ὀφειλὴ τῶν ἀδικουμένων κεῖνται καὶ ὅσοι ἄγραφοι ὄντες αἰσχύνῃ ὁμολογουμένην φέρουσιν, καὶ ζωὴ ἐ κ τ ὸ ς πόλεως δὲν νοοῦνταν, δὲν ὑπῆρχε! Ἡ πόλη ἦταν ὁ ἐγγυητὴς καὶ τῆς σωματικῆς ἀκεραϊότητάς σου —ποῦ διόλου αὐτονόγητὴ τότε!— καὶ τῶν βασικῶν δικαιωμάτων σου, καὶ τὴν ὑπεράσπισή σου ἔναντι τῆς αὐθαίρετης βίας ἀναλάμβανε, καὶ τῆς οἰκογένειας ἢ τῆς περιουσίας σου. Γι' αὐτὸ κ' ἦ ἐξορία ἰ σ ο δ υ ν α μ ο ὕ σ ε μ' «ἐσχάτη τῶν ποινῶν» - δὲν συνιστοῦσε ἀπλῶς «περιπέτεια» κι ἀρχὴ νέας «σταδιοδρομίας»!.. Ἄρα, πῶς νὰ μὴ βλέπουμε διαφορετικὰ τὰ πράγματα ἐν γένει; Καὶ πῶς «παρωχημένος», «κονφορμιστικὸς» ὁ Ὁρθὸς Λόγος; Πῶς ὄχι προϋποθετικὸς τοῦ παντός - καὶ δὴ ὅταν ὅλο καὶ πιὸ ἰσχυρὰ τὰ κ ρ ἄ τ η πλέον ἀνὰ τὸν κόσμον ἀποβάλλουν τὸ διοικητικὸ μανδύα καὶ δείχνουν τὸ ἀντι-λογκρατικὸ τέρας στὸ βάθος... Καὶ πῶς δὲν συνιστᾷ ἔ ρ μ α ὁ λόγος τοῦ Σωκράτη; Κι ἂν ἐπιμένουμε σὲ κ ο ι ν ω ν ί ε ς νὰ ζοῦμε, πῶς ὄχι μὲ κεῖνον γιὰ ὀδηγὸ πρὸς τὸ φῶς;.. Μὰ δὲν τὸν ἔπειθα...

Ἔστερα, μοῦ ἔφερε καὶ τὸ Νίτσε ἀπόκοντα, λυσσαλέον ἐπικριτὴ τοῦ γέρου, ποῦ τοῦ φόρτωνε τὴ διαφθορὰ ὀλόκληρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος - ἄλλο ποῦ δήλωνε ἀνοιχτὰ πῶς: Ὁ Σωκράτης —ἀπλῶς τὸ ἀναγνωρίζω— εἶναι τόσο κοντὰ μου, ὥστε σχεδὸν πάντοτε ἀγωνίζομαι ἐναντίον του.⁴ Μὰ γιὰ ν' ἀγωνίζονταν σχεδὸν πάντοτε ἐναντίον του», γιὰ νὰ μὴν ξεμπερδεύῃ μιὰ καὶ καλὴ, παρὰ τὸ μένος καὶ τὸ τρανό του σθένος..- ἔ, σημαίνει πῶς κι ὁ ἀντίπαλος δὲν ἔπαιζε· κι ἀ κ ὀ μ α δὲν τὸ βάζει κάτω, στὴ συνείδησή μου!..

4. Φρ. Νίτσε, Ἡ Φιλοσοφία στὰ χρόνια τῆς ἀρχαιοελληνικῆς τραγωδίας. Οἱ προπλατωνικοὶ φιλόσοφοι καὶ σημειώσεις (1867-75). Μετάφραση-σχόλια: Βαγγέλης Δουβαλέρης - Ἡρῶς Ρ. Ἀποστολίδης. Ἀθήνα, 2013, 202,67.

Κι ἀγανακτοῦσε ὁ ἀδερφός μου πῶς «πολὺ ἄνετα τοῦ παραχωρεῖ τὸ δίκιο σ' ὅλους τοὺς διαλόγους ὁ Πλάτων, βάζοντάς του ἀφελεῖς συν-ομιλητές, πὸν ὅλο καταφάσκουν, μὲ τὰ πάνυ γε, καὶ τὰ πάνυ μὲν οὖν, καὶ τὰ ἐγὼ γέ τους ἦ, κι ὅταν τοῦ ἀντιπαρατάσῃ κραταιοὺς Γοργίες, Καλλικλῆδες καὶ Πρωταγόρες, φροντίζει πάντα νὰ τὸν σώζῃ διαλεκτικὰ» - κι ἀναγκάζομαι νὰ συναινέσω...

Μὰ καὶ τὸ Στίρνερ θυμόμου νὰ ρίχνῃ τοὺς κεραυνούς του, πῶς «ἤτανε τρελλὸς νὰ μὴν τὸ σκάσῃ ἀπὸ τῆ φυλακῆ του, νὰ δώσῃ στοὺς Ἀθηναίους τὸ δικαίωμα νὰ τὸν καταδικάσουν», καὶ πεισμιωμένος ἔβρισκε καὶ «δίκαιο ὅ,τι τοῦ συνέβη»!.. Τοῦ προσῆπτε πῶς «αὐτὴ ἦταν ἡ ἀδυναμία του ἀκριβῶς, ἡ ψευδαίσθησή του ὅτι εἶχε ἀκόμα κάτι κοινὸ μὲ τοὺς Ἀθηναίους, ἡ ἀνταπάτη ὅτι ἦταν ἓνα μέλος, μέλος ἀπλὸ ἐκείνου τοῦ λαοῦ». Καὶ ξεσπάθωνε μὲ τὴν ἐγωτικὴ ὀπτικὴ του, πῶς «δὲν ὑπῆρχε κριτὴς ἀνώτερός του, κι ἀφοῦ εἶχε ἀπαγγεῖλει κιόλας μιὰ δημοσίᾳ ἀπόφαση γιὰ τὸν ἑαυτό του, τῆ σίτησιν ἐν Πρωτανεῖῳ, σ' ἐκείνην ἔπρεπε νὰ ἐμμείνῃ καὶ νὰ περιφρονήσῃ τῶν Ἀθηναίων, δραπετεύοντας»⁵ - τοῦ καταλόγιζε λιγοψυχία... Καὶ μολονότι δὲν μποροῦσα καὶ νὰ μὴν κατανεύω —θάθελα κ' ἐγώ, σὰν τὸν ἀρχαῖο Κρίτωνά, νάχα σώσει τὸ γέρο ἀπ' τὰ φονικὰ νύχια τοῦ ἀνίδεου ὄχλου—, μέθαγα συγχρόνως, καλὰ φυλαμένος πίσω ἀπ' τὴς τιτάνιες πλάτες τοῦ Σωκράτη, μὲ τὴς σιδερένιες γροθιές πὸν κατέφερε στοὺς «ἀπέναντι» ὁ ἀφιλοκερδὴς ἀμύντορας τοῦ ἀφθαρτοῦ ιδεώδους τῆς πόλης κι ἄδολος πατριώτης, ὅταν οἱ ἄλλοι, ἐπήλυδες ἢ φυγάδες ἀπὸ τὴς τέσσερις γωνιές τῆς γῆς, δίδασκαν μὲν, μὰ δὲν τὴν πόναν τὴν πόλη, δὲν ἦτανε δική τους - καὶ συμβουλεῦαν ἐπομένως ἀποινί... «Ὅ,τι καὶ νὰ γινόταν ἐκεῖνοι θὰ μποροῦσαν μὲ τὰ δίδακτρα νὰ ζήσουνε κι ἄλλοῦ...

Τὰ τέσσερα χρόνια πὸν κράτησε ἡ μελέτη τῆς Ἀπολογίας, ὅλο καὶ γενναιοτέρα μὲ τράβαγε ὁ Σωκράτης, γεννῶντάς μου —παρ' ὅλα καὶ γιὰ ὅλα του!— ἓναν ἀπέραντο σεβασμὸ, γόνιμο ἔδαφος διὰ βίου ἐφεξῆς κάτω ἀπὸ κάθε σκέψη...

30 Ὀκτωβρίου 2021

5. Max Stirner, *Ὁ Μοναδικὸς καὶ ἡ ἰδιοκτησία του*. Μτφρ Ζ. Σαρίκας, Θεσσαλονίκη, 2005, 228-9.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀπολογία καὶ Δίκη

ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΗ κανείς πλήρως καὶ νὰ ἐκτιμῆση στίς σωστές τῆς διαστάσεις τὴν Ἀπολογία, ἐφόσον, πέραν τῆς τήρησης τοῦ προσχήματος λόγου δικανικοῦ ἐνώπιον δικαστηρίου, δομεῖται πάνω στοῦ γεγονότος τῆς δίκης τοῦ Σωκράτη —τῆς σημαντικώτερης στοὺς αἰῶνες δίκης τοῦ Πνεύματος— κι ἀποκεῖ ἀρύεται τῆ μέγιστη φιλοσοφική τῆς ἀξία, ἀπαιτεῖται στοιχειώδης γνώση τοῦ εἴδους τῆς δίκης, τῶν δικονομικῶν τύπων, τῶν προβλεπόμενων σταδίων τῆς διεξαγωγῆς, μὰ καὶ τῆς σύνθεσης καὶ τῆς λειτουργίας τῶν ἀθηναϊκῶν δικαστηρίων.

Φράσεις καὶ ρητορικές ἀποστροφές ποὺ μοιάζουν κοινότοπες ἢ δίχως νόημα ξεκαθαρίζονται, καὶ τὸ φαινομενικὰ γυμνὸ «σκηνογραφικῶν» λεπτομερειῶν κείμενο συμπληρώνεται μὲ τ' ἀπαραίτητα «πραγματολογικά», γιὰ νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ ἀνασύνθεση τῆς πραγματικότητας, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων τὴν εἶχε βιώσει, καὶ στοῦ μέτρο βέβαια ποὺ θέλησε νὰ τὴν ἀναπαραστήσῃ, μὲ θαυμαστὴ ὅσο κ' ἐπιμελῶς κρυμμένη τέχνη. Ὁ χαρισματικὸς σκηνοθέτης τῶν διαλόγων ἐπιλέγει ἐδῶ τύπο ἀφήγησης λιτό, ὥστε μετὰ βίας ἀντιλαμβάνεται ἀκόμα καὶ τὰ ξεχωριστὰ στάδια τῆς δίκης ὁ μὴ εἰδικός. Πλήν, μᾶλλον σκόπιμα διαφοροποιεῖται ἡ γραφή του, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μεταφέρῃ ἀμεσώτερα τὰ σωκρατικὰ διδάγματα, χωρὶς λογοτεχνικὰ στολίσματα, μὲ τὴν ἀλήθεια ὡμὴ καὶ τὸ γέρο νὰ διακηρύσσει πῶς «αὐθόρμητα καὶ δίχως λόγο ψιλοδουλεμένο» θὰ τὴ φανερώσῃ... (Προδοσία στοῦ πνεύματος του δὲ θάταν, ἐκ μέρους τοῦ

«μαθητῆ»), ένα γραφτὸ ἐπιτηδευμένο, μὲ παρεκβάσεις καὶ ζωνῆρες περιγραφῆς νὰ τὸν παρουσιάζε ἀπολογούμενον, ὅταν ἐκεῖνος τόσο ἀπέριττα μιλοῦσε;..) Ὅπως ἐπίσης σ κ ό π ι μ α ἐπιδίωκε νὰ προβάλῃ τὴν ἐποχῆ, τὸ κλίμα, τὶς περιστάσεις, τὸ ὕφος καὶ τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων πούδωσαν στὸ φιλόσοφο τὸ κώνειο, ἔντεχνα παρεμβάλλοντας τρεῖς καὶ τέσσερις φορές! τὴν ἔκκληση: «νὰ μὴν ἀγανακτοῦν» καὶ «νὰ μὴ θορυβοῦν» οἱ δικαστές... Μὰ κι ἄλλες φράσεις, ἀόριστες σὲ πρώτη ματιά, σαφῶς ἀποσκοποῦν συγκεκριμένες νομικῆς διατάξεις ν' ἀντικρούσουν, ἢ, δανεισμένες ἀπ' τὸ δικανικὸ λεξιλόγιο (ποῦ καμώνεται πῶς «δὲν κατέχει» ὁ ἀπολογούμενος) ν' ἀνακαλέσουν στὴ συνείδηση τῶν ἡλιαστῶν τοὺς ὅρκους πούχαν δώσει κ' ἔμμεσα νὰ τοὺς ἐπαναφέρουν στὴν τάξη καὶ τὸ χρέος τους... Ὑπάρχει λ ό γ ο ς λοιπόν, ποῦ τηρεῖται ἢ «γενικὴ συνθήκη» τῆς ἀπολογίας ἐνώπιον δικαστηρίου καὶ δὲν συντάσσει δοκίμιο ἀμιγές. Κι ἀφοῦ τὸν κ α τ α δ ί κ α σ α ν, τὸ π ο ι ο ἰ τὸν δικάσαν, καὶ τί ἔχοντας ἀκούσει, σὲ τί βουλλώσει τ' ἀφτιά, καὶ σὲ π ο ι ό κλίμα σ' αὐτὴ τὴν παρωδία δίκης - ὅ λ α ἔχουν σημασία! Πρωτίστως δέ, γιατί ἴδια «φαινόμενα» —κατὰ τὴν πικρὴ ὅσο κι ὀρθότατη πρόβλεψη τοῦ Σωκράτη: «Ἡ κατοργωσιὰ τοῦ κόσμου κι ὁ φθόνος θὰ μὲ χαντακώσῃ, ποῦ κ' ἕνα σωρὸ ἐνάρετους ἀνθρώπους φάγαν καὶ θέ' νὰ φᾶνε· σιγά σ' ἐμένανε μὴ σταματήσῃ!..») — ἐπαναλαμβάνονται συστηματικὰ καὶ πλήττουν τοὺς καλύτερος!..

Μὰ καὶ δὲν ἀρκεῖ! Πρέπει νὰ μελετηθοῦν ἐπιπροσθέτως: α) Τὸ κατηγορητήριον ποῦ τοῦ ἀπαγγέλλθηκε καὶ συνακόλουθα ὁ νόμος ἢ οἱ νόμοι πάνω στοὺς ὁποίους βασίστηκε. Τὸ πραγματικὸ περιεχόμενον τῶν κατηγοριῶν καὶ τὰ ὑπονοούμενα πίσω ἀπὸ κάθεμιὰ - πολιτικὰ ἢ προσωπικὰ. β) Ἡ ζωὴ, ἡ πνευματικὴ διαμόρφωση, ἢ σκέψη καὶ ὁ κύκλος ἐπιρροῆς τοῦ Σωκράτη. γ) Τὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς ποῦ εἶτε ἀσπάστηκε εἶτε ἀντιπολέμησε, κι ὁ ἀπόηχός τους στὴν ἀθηναϊκὴ κοινωνία. δ) Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῶν χρόνων ἐκείνων, χωρὶς τὴν ὁποία, οὔτε τὰ πρόσωπα, τὰ κίνητρα, τὰ σκοπούμενα τῶν κατηγορῶν εἶναι σαφῆ, οὔτε γιατί τ ό σ ο ἐπιτέλους ἐνώχλησε ἢ στάση του...

Ε1. Ἀπολογία, 17c-d· 20e· 21a (βλ. ὕ.52)· 27b· 30c.

Τέλος, μιάς και δὲ σώθηκε αὐτούσιο «πρακτικό» τῆς δίκης ἀλλ' ἢ πλατωνικὴ ἐκδοχὴ τῆς ἀπολογίας, ἀπαραίτητο γραμματολογικὰ ν' ἀναλυθῇ ὁ χαρακτήρας τῆς, νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ λογοτεχνικά τῆς τυχόν («πρότυπα»), ν' ἀνιχνευθῇ ἡ ἱστορικότητα τῶν περιεχομένων τῆς, ἢ πρῶτιστη ἀξία τῆς μεταξὺ ἄλλων συναφῶν κειμένων κ' οἱ ἀπώτερες ἐπιδιώξεις τοῦ συγγραφέα τῆς.

Τὸ «σωκρατικὸ αἰνίγμα»

Ἔλα θάταν εὐκολώτερα κ' ἐρευνητικοῦ μόχθου ζήτημα, ὄχι προσωπικῆς σφραγίδας, ἀν δὲν ἔστεκε ἐν' ἀκόμα θεμελιῶδες ἐμπόδιο: Ἡ ἱστορικὴ μορφή! Γιὰ νὰ μπορέσῃ κανεὶς νὰ τὴν κρίνῃ, θάπρεπε νάχῃ ἀποκομίσει τὴν αὐθεντικώτερη εἰκόνα τοῦ Σωκράτη. Σκοντάφτει ἐντούτοις σ' ἐν' ἄλυτο αἰνίγμα: Διαβάζοντας νέος τὸν τίτλο μιᾶς μονογραφίας «*Τὸ πρόβλημα τοῦ Σωκράτη*», ἔμεινα μὲ τὴν ἀφελῆ ἀπορία, ποῖο τάχα πρόβλημα χρειάζεσθαι 400 σελίδες γιὰ νὰ ἐξηγηθῇ καὶ δὴ γι' ἄνθρωπο πού —εἰρωνικώτατα!— δὲν ἔγραψε οὔτε μία!.. Ὁ τίτλος τοῦ Guthrie μ' ἔβαλε σὲ περισσότερες ὑποψίες, κι ὅταν ἐπιτέλους καταπιάστηκα σοβαρώτερα, κατάλαβα πὼς ἀρκετὲς εἶναι μόνον ὅσες θὰ σὲ κινήσουν σὲ προβληματισμὸ πάνω στὴν οὐσία τοῦ θέματος - μία ἢ χιλιάδες, ἀδιάφορο... Τὸ αἶτιο δὲν ἐντοπίζεται τόσο στὴν κομβικὴ θέση πού κατέχει στὴν ἀρχαιοελληνικὴ Φιλοσοφία (καί, κατὰ συνέπειαν, στὴν πανανθρώπινη Σκέψη), οὔτε στ' ὅτι ἀπ' αὐτὸν ἀπέρρευσε πλειάδα Σχολῶν ἢ τάσεων (ἐνίοτε κ' ἐκ διαμέτρου ἀντίθετων: ἀπ' τοὺς *Κυρικούς* ὡς τοὺς *Ἡδονιστές*), δοξάζοντας καὶ προβάλλοντας καθεμιά τους ἄλλη ἀπὸ τίς τόσες ὀπτικὲς τῆς πολυπρισματικῆς προσωπικότητος² (στὴν ὁποία, οἱ *Ἀκαδημεικοὶ* λ.χ., ἀνακάλυπταν τὸν κορυφαῖο τοῦ Σκεπτικισμοῦ κ' οἱ *Στωικοὶ* τὸν ἀξεπέραστο πρῶτο δρόμο τῶν βιοθεωριῶν τους), παρὰ κυρίως στ' ὅτι οἱ ἀμεσώτερες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ διδασκαλία του παραδίδονται ἀπὸ τρεῖς διακεκριμένους συγχρόνους του, αὐτόπτες, αὐτήκοους, καὶ τοῦ περιγυροῦ του, μὰ πού τόσο διαφέρουν οἱ ματιές τους, ὥστε κάποτε καὶ ν' ἀλληλοαναιροῦνται!..

E2. SSR, I, IH, ἀποσπ. 4-16.

Ἄπ' τῆ μιά, ὁ πιὸ ἐμπνευσμένος μαθητῆς του, μέγιστος αὐθεντικός στοχαστῆς καὶ μαζὶ ταλαντοῦχος δημιουργός, ὁ Πλάτων, πού μέσω λογοτεχνικοῦ ἔργου ζωντανεῖ μ' ἐκδηλο σεβασμό, σὰν ἀπὸ καλειδοσκόπιο, διάφορες ὄψεις τοῦ λατρεμένου δασκάλου του, μ' ἀπώτερο σκοπὸ βέβαια τὴν ὀριστικὴ δικαίωσή του στὶς συνειδήσεις, καὶ φτάνει νὰ βεβαιώνη πὼς ...τίποτε δικό του δὲν ἔγραψε ποτέ, ἀλλ' ὅλα εἶναι τοῦ Σωκράτη λόγια, ἐξωραϊσμένα καὶ ἀνανεωμένα!³ Μήπως ὅμως θάταν ὑπερβολικὸ ἀπόναν φιλόσοφο καὶ λογοτέχνη ν' ἀξιῶνουμε πιστὴ ἀποτύπωση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας;..

Ἄφ' ἑτέρου, ἐπίσης ἀκροατῆς του —ἔστω καὶ περιστασιακός—, ἓνας στυλίστας δημοσιογράφος, δημοσιολόγος καὶ δοκιμιογράφος —ὁ τίτλος τοῦ «ἱστορικοῦ» πολὺς τοῦ πέφτει!—, στρατιωτικὸς, κунνηγὸς καὶ φυσιολάτρης, πρόσγειος καὶ πρακτικὸς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μὲ πνευματικὲς φιλοδοξίες, εὐθὺς κ' ἐνάρετος πλὴν ὄχι καὶ ἀμερόληπτος δά, θρησκὸς κ' ἠθικός, μὰ ὄχι πρωτογενῶς ποτὲ στοχαζόμενος, ἀριστοκρατικὸς καὶ ἀνοιχτὰ φιλολάκων πού τὸ πλήρωσε μὲ μακροχρόνια ἐξορία, ὁ Ξενοφῶν, γράφει μὲ πρόδηλα ἐγκωμιαστικὸ-ἀπολογητικὸ τόνο ἐκτεταταμένα Ἀπομνημονεύματα, δηλαδὴ μνημὲς ἀπὸ κουβέντες μὲ τὸ δάσκαλο τῶν νιάτων του, ὅμως ἀπ' τὸ Σωκράτη συγκράτησε μόνον τὸν παραινετικὸ σοφὸ —τόσο μπόρεσε νὰ δῆ!—, ὄχι καὶ τὸν μαχητῆ μὲ ὄπλο τὸν Ὀρθὸ Λόγο, καὶ ἀγῶνα του καθημερινό: τῆ ζήτηση τῆς Ἀληθείας! Σὲ ἀρκετὰ συνάδει πρὸς τὰ τοῦ Πλάτωνος - ἄλλοτε ἀφίσταται. Εἰλικρινής - μὰ οὔτε κατ' ἀνάγκη ἀντικειμενικός, οὔτ' ἀνυστερόβουλος! Συνέθεσε ἓνα Συμπόσιον, κ' ἓναν Οἰκονομικὸ (ὅπου ὁ Σωκράτης κατέχει τὸν καθοδηγητικὸ ρόλο), καὶ μιὰν ἀνιαρὴ Ἀπολογία, μὲ τόσες ἀντιφάσεις κιόλας πρὸς τὴν πλατωνικὴ, πού βάζει σὲ ἀτέρμονες σκέψεις...⁴

Ε3. Ἐπιστολὴ Β, 314c: οὐδὲν πώποτ' ἐγὼ περὶ τούτων γέγραφα, οὐδ' ἔστιν σύγγραμμα Πλάτωνος οὐδὲν οὐδ' ἔσται, τὰ δὲ νῦν λεγόμενα Σωκράτους ἔστι καλοῦ καὶ νέου γεγονότος.

Ε4. Ἐκπληξὴ προκαλεῖ ἡ κρίση τοῦ Ἐγγέλου (*Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* [ἔκδ. Μ. Holzinger], Berlin, 2013, I, 374), πὼς ὅσον ἀφορᾷ στὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ σημεῖο ἐξέλιξης τῆς σκέψης τοῦ Σωκράτη πρέπει γιὰ τὰ κυριώτατα ν' ἀποταθοῦμε στὸν Ξενοφῶντα! Εὐληπτὴ σύγκριση Πλάτωνος-Ξενοφῶντος: Denyer, 22-5.

Τρίτος, γνώριμος μὲν ἀλλ' ὄχι τοῦ στενοῦ κύκλου, ὁ Ἄριστοφάνης, ποὺ κρίνονταν ἀπ' τὸ κοινὸ ἢ ἀλήθεια τῶν περιγραφῶν του, κι ἀπὸ τὸ γέλιο ποὺ ξεσήκωναν, καὶ δὲν μπορούσε ψευδῶς λοιπὸν ἢ ἀνακριβῶς νὰ σατιρίσῃ, μὰ ποὺ χωρὶς νὰ πληρῶνῃ τὰ λύτρα καμμιᾶς «ἀξιοπιστίας», δὲν ἦταν πορτραίτιστας παρά: σκιτσογράφος! Κι ἀποκλείεται μὲν τὰ τονισμένα σὲ κάθε σκίτσο χαρακτηριστικὰ ν' ἀπουσιάζουν ὁλότελα ἀπ' τὴ γελοιογραφούμενη φιγούρα, τὸ π ὅ σ ο διαστρέφονται ὅμως, κι ἂν ἡ ποσότητα ἐντέλει ἐπηρεάζῃ ἢ κι ἀλλοιώνῃ ὁλωσδιόλου τίς ἐνυπάρχουσες ποιότητες, κι ἀκόμα, τὸ πῶς καὶ τὸ γιατί μιᾶς τόσο ἰδιαίτερης στάσης μὲς στὸν κόσμον ὅπως ἡ σωκρατικὴ, δὲν εἶναι χρέος τοῦ κωμικοῦ νὰ τὰ ἐξηγήσῃ... Κ' ἐδῶ, μακριὰ ἀπὸ οἰαδήποτε «δικαίωση», ἀναδύεται ἓνας Σωκράτης τόσο διαβολικὰ παραποιημένος, στερημένος ἀπὸ κάθε τοῦ ἠθικοῦ προτέρημα, τὴν εὐθύτητα, τὴ γενναιότητα καὶ τὴν πρωτοτυπία τῆς σκέψης του, μὲ πεννάκι βουτηγμένο ὄχι σὲ σινική, παρά σὲ καυστικὴ ποτάσα!..

Ποῦ νὰ στραφῆς λοιπὸν γι' ἀξιόπιστο μάρτυρα; Καὶ στὸν Ἄριστοτέλη γυρέψαν ἐρείσματα, μὰ οἱ δικές του γνώσεις ἀνάγονταν σὲ ἄριστη μὲν πλὴν ἔ μ μ ε σ η πληροφόρηση, μὲ μεσολάβηση μισοῦ τοῦλάχιστον αἰῶνα φιλοσοφικῶν ἐξεργασιῶν - καὶ πάντως σχολαστικὰ μόνο κατασταλάγματα μπορούμε νὰ περιμένουμε...

Τὸ πρόβλημα ἦταν αἰσθητὸ ἤδη ἀπ' τὴν Ἀρχαιότητα —διὸ καὶ τόσο ἔντονη δοξογραφικὴ περὶ τοῦ προσώπου παραγωγή, μὲ λογιῆς-λογιῆς φῆμες κι ἀνέκδοτα μεταγενέστερα— καὶ δυὸ αἰῶνες νεώτερης συστηματικῆς Φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἔχουν κομίσει δεκάδες σοφὲς μονογραφίες, ἔχουν σωρευτῆ ἑκατοντάδες ἐπιχειρήματα στὰ ὁποῖα μπορούν ν' ἀντιταχτοῦν ἐξίσου «βάσιμα» —ἢ μᾶλλον ἐξίσου «ἀβάσιμα»!— ἀντεπιχειρήματα, ἔχουν ἐπινοηθῆ πλεῖστα κριτήρια ὑποκειμενικά, ἐνισχυμένα ὥστε νὰ φαντάζουν «ἀντικειμενικά» κι ἀκλόνητα, ἔχει πέσει σὲ κάθε πρόταση πάνω τὸ βᾶρος τῶν φιλολογικῶν ἢ φιλοσοφικῶν αὐθεντιῶν, καὶ λύση ὁμόφωνη οὔτε κἂν ἀγνοφαίνεται! Μελετώντας γίνεται σοφώτερος κανεὶς στὴ λεπτομέρεια, χωρὶς νὰ διαλάμπῃ ἢ θέαση τοῦ συνόλου... Διατυπώθηκε μάλιστα ἡ βᾶσιμη ὑποψία μήπως ὅ λ ε ς ἐντέλει οἱ «εἰκόνες» τῆς —σωζόμενης καὶ μὴ— διαφορώτατης καὶ πολιτικὰ καὶ προσωπικὰ χρωμα-

τισμένης «μετασωκρατικής Γραμματείας») (τῶν ἀκροατῶν, θαυμαστῶν, κ' ἐπικριτῶν, κ' ἐπίδοξων πνευματικῶν (ἐπιγόνων-ἀπολογητῶν) του) δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἓκ προθέσεως μυθεύματα,⁵ ὅμοια μὲ τὰ περίτεχνα προπλάσματα γλυπτῶν, μαλαγμένα μὲ γύψο πάνω σ' ἓναν ἀσήμαντο συνήθως συρμάτινον ἰστό - κ' ἡ «πραγματική» δῆθεν «βάση» πίσω ἀπ' τὸ πρόσωπο τοῦ Σωκράτη ἐξαχνίζεται τόσο πού ἡ διερεύνησή της, ἀνέφικτη πιά, στερεῖται κἂν νοήματος...⁶

Ἄλλὰ καὶ πάλι ἀνακύπτει τὸ ζήτημα θέσπισης ἐνὸς κριτηρίου: ποιό (ἰογοτεχνικὸ πλάσμα) ἀπ' τὰ προβαλλόμενα νὰ προκριθῆ; Παρότι ἐπικρέματα πάντα ἡ μομφή ὅτι μιὰ λύση Γορδίου δεσμοῦ συνιστᾷ «εὐκόλη διέξοδο», ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὸ γενναῖο —ὅσο κι αὐθαίρετο— κόψιμο θέλησε νὰ δείξῃ πῶς «λύση» δὲν ὑπάρχει πάνω σὲ τόσες σωρευμένες ἀντιμαχίες, δίκια παραδοσιακὰ καὶ ἄδικα προαιώνια, θέσεις κι ἀντιθέσεις, ὀπτικές παγιωμένες κ' ἰδεοληψίες φυτεμένες, ἀξίες πανάρχαιες καὶ πεποιθήσεις θρησκευτικές, ὑποδαυλίζουσες διαρκῶς τὰ πνεύματα, καὶ τράβηξε τὸ σπαθὶ ὀρίζοντας τὸ Τετελεσμένο τῆς κατάρκτησης ὡς μοναδικὸ γινώμονα τῆς νέας ζωῆς πού θὰ προέκυπτε στὴ δική του Οἰκουμένη, ἔτσι καὶ στὴν παρούσα περίπτωση θὰ πρέπει ὁ σκεπτόμενος ἀναγνώστης ν' ἀποφασίσῃ —ιδίως ἀφοῦ γιὰ πνευματικὸ θέμα πρόκειται—, τὴν οὐσίαν νὰ ὀρίσῃ ὡς μέγα καλὸ καὶ πρῶτο, νὰ σταθμίσῃ ποιὸς ἀπ' τοὺς «ἰογοτεχνικούς» λοιπόν «ἥρωες» ἀξίζει περισσότερο σὰν φάρος, καὶ δεσποτικὰ ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης νὰ τεθῆ ὡς θεμέλιο πάσης βιογράφησης κι ἀποτίμησης, κι ὡς ἀπαρχὴ σκέψης, μὲ κίνδυνο, ἔστω, νὰ θολώσῃ κάπως ἡ «ἀπόλυτη» —ὅσο κι ἀνέφικτη— «ἀντικειμενικότητα», ἀλλὰ μ' ἀνεκτίμητο ἔπαθλο τὴν ἀπεικόνισι μιᾶς τιτάνιας μορφῆς, πού κι ἂν δὲν ὑπῆρξε ποτέ, κι ἀληθινὸς Σωκράτης ἦταν ὁ ξεπνοϊσμένος ξενοφώντειος ἠθικοδιδάσκαλος, ἓνα τέτοιο σύμβολο θ' ἀξίζει νὰ ὑπάρχῃ. Μόνο αὐτό δικαιώνει τὴν ἐμπνευστικὴ αὔρα, γονι-

E5. Chroust, ἰδίως τὸ τελευταῖο κεφάλαιο: *Conclusions and implications*, ὅπου πάντως πλεῖστες ἐνστάσεις χωροῦν.

E6. Πληθώρα παραπομπῶν στὴν παλαιότερη βιβλιογραφία: Phillipson, 12-35.

μποιοῦ ψυχῶν δυὸ χιλιετίες τώρα - ὁ ἄλλος θάταν τοῦ σωροῦ!.. Κριτήριο οὐσίας κι ἀξίας, ἐπομένως!⁷ Βέβαια κι ὁ Πλάτων ἀκόμη, κ ρ ι τ ι κ ἄ πάντοτε πρέπει νὰ διαβάζεται κι ὄχι νὰ εἰσπράττωνται ὡς «ἀπεφθα» σωκρατικὰ ὅλα τὰ λεγόμενα τῆς «δραματικῆς μορφῆς» (persona) ποῦ σταθερὰ καθηγεμονεῦει στοὺς *Διαλόγους* του. Ἐν προκειμένῳ μάλιστα πολὺτιμη ἡ Ἐπιτομή, ὅσο κι ἂν ὄζη *λυχνίου*: Τὸ μόνο ἔργο του μὲ τ' ὄνομα τοῦ Σωκράτη στὸν τίτλο, μὲ τὸ λιτότερο λογοτεχνικὸ *ἔνδυμα*, δίχως ἰσχυρὴ καὶ τὴν ἀπαίτηση δημιουργικῆς πρωτοτυπίας καὶ μὲ τὴ μικρότερη ἄρα παρεμβολὴ παραμορφωτικῶν συγγραφικῶν φακῶν, ἀποδίδει τὴν πεμπτουςία τῆς σωκρατικῆς σκέψης, ὅσο τὸ δυνατόν γυμνῆ ἀπ' τὰ πλατωνικὰ ἐπιθήματα...

Ἐπιτομή, καλύτερα καὶ νὰ πλανᾶται κανεὶς συνεπαρμένος μὲ τ' ὄραμα τοῦ Πλάτωνα, παρὰ νάχη ὅσοδήποτε δίκιο («ἱστορικό») μ' ὁδηγὸ κάποιον βαθυνούστατο Γερμανὸ γραμματολόγο - καὶ μονάχα νὰ συμπληρώνη, νὰ ἐξηγήη καὶ νὰ ἐξαπλουστεύη μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν ἄλλων πηγῶν (ὅσο φωτίζουν κι ὅσο προσφέρωνται), γιὰ τοὺς ἐνδεέστερους τῷ πνεύματι δέκτες... Αὐτὸς κι ὁ γνώμων τῶν ἀναλύσεων ποῦ ἀκολουθοῦν.

E7. Αὐτά, ἐν γνώσει τοῦ ὅτι τέτοια στάθμιση βρίσκεται σὲ πλήρη διάσταση πρὸς τίς τρέχουσες τάσεις τῆς ὑπερσχολαστικῆς Φιλολογίας, ποῦ τείνει ν' ἀναλώνεται σὲ γλωσσικές, γραμματικοσυντακτικές, λογικές, ὑφολογικές, πραγματολογικές, συγκριτικές-«διακειμενικές» ἀναλύσεις, χωρὶς ν' ἀποτολμᾷ νὰ καταδείξῃ τὴν οὐσιαστικὴν ἀξία τῶν κειμένων καὶ τῶν ἀναιρετικῶν τους («ἀντιπροτάσεων») συγχρόνως! Διυλίζουν τοὺς τύπους, χωρὶς νὰ ἐπισημαίνουν ὅτι πρόκειται γιὰ μέγιστες ποιότητες. Χάνονται στὴν ἐρμηνεία τῶν λογικῶν ἀρμῶν κάθε ἐπιμέρους δομικοῦ στοιχείου τῆς ἐπιχειρηματολογίας, παραβλέποντας —ἢ θεωρῶντας αὐτονόητα— τὰ *κνκλώπεια τείχη* τοῦ παγκόσμιου Στοιχειοῦ ποῦ ὀρθώνονται δυσπροσπέλαστα γιὰ τὸν κοινὸ ἀναγνώστη...

I. ΔΙΚΗ

A. ΔΙΚΗ / ΑΓΩΝ

1. *ἴδιος* - *δημόσιος ἀγών* Οἱ δικαστικές διαμάχες (*δίκαι* / *ἀγῶνες*) στὴν ἀρχαία Ἀθήνα διακρίνονταν σέ: ἴδιος, γι' ἀδικήματα ἀστικά, στὶς ὁποῖες τὴ διαδικασία μπορούσε νὰ κινήσῃ μόνον ὁ θιγόμενος ἢ, ἐξ ὀνόματός του, οἱ συγγενεῖς, εἰσπράττοντας καὶ τὴν ἀντίστοιχη ἀποζημίωση (ἐκτὸς περιπτώσεων ὅπου θίγονταν καὶ τὸ γενικώτερο συμφέρον - ὅποτε μέρος τῆς ἀποζημίωσης καθὼς κ' οἱ προβλεπόμενες σωματικές ποινές ἐπιβάλλονταν ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου), καὶ σέ *δημόσιος* (ἀσχέτως ἂν παράλληλα ὑπῆρχε ἰδιωτική βλάβη), ὅπου ἐνάγων μπορούσε νὰ εἶναι πᾶς ὁ βουλόμενος, κ' ἢ ὅποια ποινὴ λογίζονταν κυρίως ὑπὲρ τῆς Πολιτείας. (Οἱ ἀντιλήψεις, βέβαια, σχετικὰ μὲ τὸ τί εἶναι «ἰδιωτικό» καὶ τί «δημόσιο» διέφεραν ἀπ' τὶς σημερινές.)

Ἀπὸ τὶς ἴδιες δίκες ὁ ἐνάγων μπορούσε νὰ παραιτηθῇ ἀζημίως, μὲ συμβιβασμό, ἐνῶ ἡ παραίτηση ἀπὸ *δημόσιο ἀγῶνα* ἐπέσυρε πρόστιμο 1000 δραχμῶν καὶ ἀτιμία, ἄρα στέρηση τῆς δυνατότητας ἄσκησης οἰασδῆποτε παρόμοιας δίωξης μέχρις ἀποπληρωμῆς του, μολονότι τὸ μέτρο δὲν τηροῦνταν δὰ κι ἀπαρέγκλιτα.⁸

Κάθε μέρα ἐκδικάζονταν ἕως καὶ τέσσερις ἴδιες δίκες, ἀναλόγως τῆς βαρύτητας τοῦ ἐγκλήματος ἢ τοῦ ὕψους τῆς διαμφισβητούμενης χρηματικῆς βλάβης, ἐνῶ μία μόνον *δημοσία*. Στὶς *δημόσιες*, ἡ μέρα μοιράζονταν μὲ κλεψύδρα (*διαμεμετρομένη*) σὲ τρία μέρη: δύο ἴσα γιὰ τὸν ἐνάγοντα καὶ τὸν ἐναγόμενο, καὶ τὸ ὑπόλοιπο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ποινῆς⁹ (βλ. παρακάτω).

Ε8. Busolt - Swoboda, 1162,6· Harrison, II, 83,2· 172-6.

Ε9. Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφώντος*, 197-8· *Περὶ τῆς παραπροσβείας*, 126, μὲ τ' ἀρχαία Σχόλια· Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, Α' 7,23· Busolt - Swoboda, 1161. Στὴν ἀρχαία Ἀγορὰ βρέθηκαν θραύσματα κλεψύδρας χωρητικότητας 2 χοῶν (καὶ χρόνο

Ειδικά στις δημόσιες δίκες, για ν' αποφεύγεται ἡ συκοφαντία ὡς ὄπλο πολιτικοῦ ἐκβιασμοῦ, ἂν ὁ ἐνάγων δὲν κατώρθωνε ν' ἀποσπάσῃ οὔτε τὸ 1/5 τῶν ψήφων (τά «τμήματα» τῆς Ἡλιαίας συγκροτοῦνταν μὲ διαφορετικὸ —ἀναλόγως τῆς σημασίας κάθε δίκης— ἀριθμὸ δικαστῶν), καταδικαζόταν σὲ πρόστιμο 1000 δραχμῶν πάλι καὶ ἀτιμία.

2. Δίκη - Γραφή Σύστοιχη, ἀλλ' ὄχι ἀκριβῶς ἐπικαλύπτουσα τὴν προηγούμενη, ἢ διάκριση τῶν μέσων προσφυγῆς στὴ Δικαιοσύνη: Γιὰ συγκεκριμένα ἀδικήματα (ἀστικά ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μὴ ἀποκλειομένων ὅμως καὶ κεφαλαιωδῶν ποινικῶν) προβλεπόταν διώξῃ μὲσω δίκης, ἐνῶ γι' ἀξιόποινες πράξεις ἔναντι τοῦ Δημοσίου, μὲσω γραφῆς.¹⁰

3. Τιμητοί - ἀτίμητοι ἀγῶνες Τόσο οἱ ἴδιοι ὅσο καὶ οἱ δημόσιοι ἀγῶνες διακρίνονταν πάλι, κατὰ τὴ φύση τοῦ ἀδικήματος, σὲ ἀτίμητους καὶ τιμητούς. Στους ἀτίμητους ἢ ποινὴ/ἀποζημίωση, ὀριζόμενη ρητὰ ἀπ' τὸ νόμο ἢ συμφωνημένη ἐκ τῶν προτέρων ἀπ' τοὺς διαδίκους, ἐπιβαλλόταν αὐτομάτως στὸν ἐναγόμενο μὲ τὴν κήρυξη τῆς ἐνοχῆς του. Ἀντίθετα, στους τιμητούς ἀγῶνες δὲν προβλεπόταν συγκεκριμένη ποινὴ ἀπ' τὸ νόμο μὲν, ἀλλ' ἦταν ὑποχρεωτικὴ ἢ ἀναγραφὴ τῆς (ἐπιγράμμα) στὸ κατηγορητήριον (ἐπιγράφειν/ἐπιγράφεσθαι τίμημα), καὶ σὲ περί-

ἐκροῆς: ±6 λεπτά), ἐνεπίγραφη τῆς Ἀντιοχίδος φυλῆς (Camp, 142-3). Γιὰ τὸν παρεχόμενο χρόνο διεξαγωγῆς, ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς δίκης (ἰδία ἢ δημοσία) καὶ τοῦ ὕψους τῆς ἐπιδικίας: Ἀριστοτέλης, Ἀθηναίων πολιτεία, 67,2-3. Στις δημόσιες, γιὰ τὶς ὀμίλιες ἐνάγοντος, ἐναγομένου καὶ τῆ διαδικασίᾳ τίμησης-ἀντιτίμησης, προβλεπόταν συνολικὸς χρόνος 11 ἀμφορέων (τῶν 12 χοῶν καθένας), ἄρα κοντὰ στις 6,5 ὥρες, κατὰ τὶς πιθανοφανέστερες γνώμες, ἰσομερῶς κατανεμημένος μεταξὺ τῶν ἀντιδίκων (Rhodes, *Commentary*, 719-21· 724-8).

E10. Δὲν ταυτίζονταν ὅμως ἀναγκαστικὰ οἱ διώξεις μὲσω δικῶν μὲ τοὺς ἴδιους ἀγῶνες, ἐφόσον ἐνίοτε, ὅπως ἀναφέρθηκε, παράλληλα πρὸς τὴν ἀστικὴ διεκδίκηση ὑπῆρχε καὶ ποινικὴ εὐθύνη, θίγονταν δηλαδὴ καὶ τὸ Δημόσιο. Ἀντιθέτως, οἱ διώξεις μὲσω γραφῆς ἦταν δημόσιοι ἀγῶνες. (Προσιτά: Αἰδὰμ-Μαγνήσαλη, 117-29.)

πτωση καταδικαστικῆς ἀπόφασης, προβλεπόντουσαν νέες συντομώτατες προτάσεις ἐκατέρωθεν (τίμησις ἐκ μέρους τοῦ κατηγοροῦ, μὲ τεκμηρίωση τῆς πρότασης τοῦ κατηγορητηρίου, καὶ ἀντιτίμησις ἐκ μέρους τοῦ ἐνόχου, γιὰ μείωση τῆς ποινῆς),¹¹ καὶ ἀκολουθοῦσε νέα ψηφοφορία,²⁷ χωρὶς δυνατότητα ἐνδιάμεσου συμβιβασμοῦ (ἢ «ἐν μέρει ἀποδοχῆς»), ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα), ἀφοῦ ἡ διαβούλευση μεταξὺ δικαστῶν ἀποδοκιμάζονταν¹² καὶ δὲν τοὺς ἔμενε παρὰ νὰ ἐγκρίνουν τὴ βαρύτερη ἢ τὴν ἐλαφρύτερη ποινή.¹³

4. Προβλεπόμενη διαδικασία Κατὰ τὰ παραπάνω, ἐναντίον τοῦ Σωκράτη εἶχε ἀσκηθῆ ἡ γραφὴ ἀσεβείας, ἡ δίκη ἦταν δημοσία καὶ ὁ ἀγὼν τιμητός. Διὸ καὶ μετὰ τὸν κατηγορητήριο λόγο, τὴν ἀπολογία καὶ τὴν πρώτη ψηφοφορία περὶ ἀθώτητας ἢ μὴ, ἐφόσον κρίθηκε ἐνοχος, προβλεπόταν σύντομη τίμηση καὶ ἀντιτίμηση, κ' ἐπαναληπτικὴ ψηφοφορία. (Ἄλλος λόγος, μ ε τ ἀ τὴν ὀριστικοποίησιν τῆς ποινῆς, ὅπως ἐμφανίζεται στὴν πλατωνικὴ Ἀπολογία, ὅχι μόνον δὲν ἐξυπηρετοῦσε καμμιά δικονομικὴ σκοπιμότητα, μὰ ἦταν κ' ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατον νὰ ἐκφωνηθῆ - ἂν μὴ (ἀνεπίσημα), κατ' ἰδίαν, ὡς στερνὴ παραμυθία πρὸς

E11. Πολυδεύκης, Η' 63: ἀτίμητος δὲ δίκη, ἦν οὐκ ἔστιν ὑποτιμήσασθαι, ἀλλὰ τοσούτον τετίμηται, ὅσον ἐπιγέγραπται: Ἀρποκρατίων, Ἀτίμητος ἀγὼν καὶ τιμητός: ὁ μὲν τιμητός ἐφ' ᾧ τίμημα ὀρισμένον ἐκ τῶν νόμων οὐ κεῖται, ἀλλὰ τοὺς δικαστὰς ἔδει τιμᾶσθαι ὅ,τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι· ὁ δὲ ἀτίμητος, τοῦναντίον ᾧ πρόσεστιν ἐκ τῶν νόμων ὀρισμένον τίμημα, ὡς μηδὲν δεῖν τοὺς δικαστὰς διατιμῆσαι. Στὴ δικαστικὴ ὀρολογία (πρβλ καὶ Ἀριστοτέλη, Ἀθηναίων πολιτεία, 67,5: [ὅ,]τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι), τὸ μὲν παθεῖν ἀναφερόταν σὲ σωματικὰς ποινὰς (θάνατος, ἐξορία, ἀτιμία, φυλάκιση), ἐνῶ τὸ ἀποτεῖσαι σὲ πρόστιμο, ποῦ ἐπέφερε ὅμως ἀθροιστικὰς ἀποπληρωμῆς του. Busolt - Swoboda, 1165,4· Lipsius, 930 κ.έ.

E12. Ἀριστοτέλης, Πολιτικά Β, 1268b.

E13. Ἀτίμητοι, λ.χ., ἦταν οἱ γραφεὲς ἱεροσυλίας, ψευδεγγραφῆς, ξενίας, ἀστρατείας, δειλίας, λιποταξίου, μοιχείας, ἐταιρήσεως, προαγωγείας, ἐνῶ τιμηταὶ οἱ γραφεὲς ἀσεβείας, δώρων, δεκασμοῦ, παρανόμων, παραπροσεβείας, ὕβρεως, κλοπῆς, σκοφαντίας κ.ἄ. (Lipsius, 248-62· RE, VI A, 1251-5, Τιμηταὶ δίκαι, τοῦ O. Schulthess.)